

ARCOK A VÁROS MÚLTJÁBÓL

ELEKES ÉVA

Both Antal

A helytörténeti gyűjteményben végzett munkám során egy dokumentumokban feltűnően gazdag hagyatékkal találkoztam. Ennek egykori tulajdonosa Both Antal, a balassagyarmati főgimnázium tanára volt. A sok kézzel és géppel írott dokumentum, műszaki rajz, nyomdai termék, térkép, a témák túláradó gazdagsága azonnal meggyőzött arról, hogy Both Antal nem mindennapi ember lehetett. Rokonszenvet éreztem iránta és érdemesnek tartom őt bemutatásra, mert Both Antal a maga korában, vidéki elszigeteltségében, Balassagyarmaton "jelenség" volt.

Az általa összeállított botfalvi Both család emlékkönyvében olvasható, hogy felmenői Ung megyéből való kismemesek voltak, akikről még Mikszáth Kálmán Különös házasság című regényében is olvashatunk, hiszen Buttler grófnak egy Ung megyei Bóth volt a titkára. A mi Bothunk is ebben a megyében, Nagybereznán született 1875. szeptember 2-án. A sorsa Balassagyarmatra vezérelte; 1903-ban lett az akkortájt létesült állami főgimnázium tanára. A fiatalember évekig lakott albérletben Reményi Károlynénál, aki Balassagyarmat város főbírájának özvegye volt, a Templom utcai hat szobás családi házban. (Ma Szabó Lőrinc utca, a ház egy részét már lebontották.) Dr. Vidáné Kapos Ilonától tudom - aki Reményi Károly unokája -, hogy Both Antal szívesen rendezgette a nagyapa megmaradt könyvtárát és másolgatta leveleit is. Ez a szellemi környezet Both Antalt

későbbi pályáján erősen befolyásolta, érdeklődési körét tágította.

Elsősorban persze tanár volt: görögöt, latint, francia nyelvet és magyar irodalmat adott elő. A rendelkezésemre álló dokumentumok szerint igen korszerűen. Osztályfőnöki órái is elég rendhagyóak voltak, egyéni gondolatok és indulatok munkálkodtak benne. Városunkban élő egykori tanítványai, a gimnázium tanulói Kamarás József és Botschner István így emlékeznek vissza rá: Mindig jól felkészülten tanított, türelemmel, érzelemmel, de mindig kellő szigorral. Volt tekintélye. Kamarás József kifejezetten szerette Both tanár urat, akárcsak Mohl László nevű tanítványa, aki már házasember korában, Pécsről küldött, 1958. április 20-án keltezett fénykép hátára is ezt írta: Legkedvesebb tanáromnak, Both Antal tanár úrnak hála diákja.

Neveléstudományi kérdésekben kérlelhetetlen szókimondás jellemezte, voltak is emiatt konfliktusai. Mégis, egy egész csokorra való hivatalos elismerést, pályadíjakat dokumentáló írást sikerült összegyűjteni róla. Például:

"Igazolvány Both Antal balassagyarmati főgimnáziumi tanító hat gyermek atyja, 1875. évi születésű népfelkelő volt főhadnagy intézetünkben nemcsak azért nélkülözhetetlen, mert az anyag összefoglalásának ideje van itt, hanem azért is, mert az új nevelési iránynak megfelelően tíz holdas területen mezőgazdasági munkát végez a tanuló ifjúsággal.

Balassagyarmat 1929. június 2.

Váli Rezső vezető tanító"

Érdemes odafigyelni a keltezésre. Az 1930-as években írja egyik tanulmányában Both Antal, hogy: "A gyermekeket rendszeres munkára neveléssel szoktassuk rá, hogy ne szégyelljék a munkát, másrészt tanulják meg becsülni azokat az embereket

is, akik testi munkával dolgoznak."

Az Új Nemzedék 1923. július 22-i számában megjelent pályázat sem kerülte el Both tanár úr figyelmét, amely az analfabetizmussal foglalkozott. Hatvankét oldalnyi pályamunkával "szólt hozzá" ehhez a témához. Mindig változtatni, mindig javítani és mindig segíteni akart szűkebb pátriájában csakúgy, mint hazájában, vagy még azon túl is. Ehhez persze szívósnak, céltudatosnak - és tegyük hozzá, annyira álmodozónak - kellett lennie, mint amilyen volt.

Elvont gondolkodásával jól megfért a technikai újítások iránti érdeklődés. Feltalálónaként is számontartjuk őt. Kidolgozta az első speciális, hátán viselhető - igen célszerű beosztású - iskolatáska és a lábizzadást megakadályozó nyitott, szellőző cipő "rendszerét". A hagyatékban megtaláltam ezeknek a találmányoknak szabadalmi okiratait is.

Sokféle érdeklődésére jellemző, hogy az ifjú tehetségek vizsgáján - Budapesten - is jelen volt és így tudósít az ottani eseményekről:

"A gyermekek és ifjak mindennemű alkotásaiból, rajzaiból, szobraiból, önkészítésű játékszereiből, női kézimunkáiból, zenei alkotásaiból, irodalmi műveiből, technikai tanulmányaiból, önkészítésű hangszereiből kiállítást rendeztek és vizsgát tettek."

Nevelésügyi írásaiban és oktatói munkájában egyaránt "szívügye" volt mindig is a kétkezi munka. Hogy csak a legkülönlegesebb és legjelentősebb ilyen jellegű írását említsem: a "Munka iskola" című tanulmányát, melynek lényege a következő:

"A Munka Iskola tehát maga termeli, maga dolgozza is fel az összes mezőgazdasági, bányászati és mindenféle területét és maga hozza forgalomba összes értékeit."

Következetesen átfogó látásmóddal akarta megvalósítani Both tanár úr a szellem és a teremtető erő alkotó együttműködését. Már 1919-ben "Emlékirat egy új nevelési rendszer tárgyában" címmel beadványt intézett a Nógrád Megyei Nemzeti Intézethez. Erkölcsi fejtegetéseinek, nevelésügyi gondolatainak saját életével, személyes példamutatással adott hangsúlyt és hitelt. Az bizonyos, hogy komoly, gondolkodó elme volt, ugyanakkor mégsem egy zárkózott ember képe rajzolódott ki előttem a hagyaték tanulmányozása során. Both tanár úr szerette a társaságot, ezért is szerkesztette az alábbi körlevelet és gyűjtött hozzá százhatvan aláírást.

"...városunkban nincsen szellemi élet, semmiféle gócpont, hol az ember társadalmi szükségleteit kielégíthetné, kivált pedig a tisztviselők - legyenek a legkisebb rangtól a legmagasabbig -, a hivatalnokok nélkülözik egy egészséges, modern élet lüktető szellemét."

Nemcsak a társaság miatt kedvelte az összejöveteleket, szívesen felvállalt ott különböző feladatokat is. A közéletben sokszor próbált cselekedni az elnyomottak, a szegények érdekében. 1932-ben szerkesztett egy emlékiratot a szegényügy tárgyában. Nyitottsága, emberszeretete 1944-ben azzal a beadvánnyal is megmutatkozott, amelyben a Madách híd réti oldalán lévő kút járványveszélyességére hívta fel a város vezetőinek figyelmét. Szerette Balassagyarmatot és annak lakóit, féltette őket nemcsak a betegségtől, de a tudatlanságtól is. Abban az időben nem is volt olyan irodalmi, közgazdasági, de még egyházi társaság sem, amelynek tagja ne lett volna. Igazi közéleti emberként ott találjuk a Madách Társaságban éppen úgy, mint a karitatív célú Skarabeusz Asztaltársaságban, vagy a Turáni Társaságban. Ez utóbbiban sokszor tartott előadást is, melyek kéziratait őrizzük. Madách lírája is foglalkoztatta. Geometriai számítások alapján egy ellipszisrendszerre építi a Tragédia szerkezetét. Hatvanoldalas, ábrákkal illusztrált pályamunkát írt róla Létkörfejtő címen.

Izgalmas témája a teológia is. Az ipolysági rabbival héberül, a balassagyarmati római katolikus plébánossal magyarul "hitvitázott" a manapság emlegetett és gyakorolt ökumenizmus szellemét szándékában megelőzve. Szívesen fogott tollat, rengeteget levelezett külföldre is: tudósokkal, államférfiakkal az élet nagy kérdéseiről.

És most érkeztem el oda, ami igazán méltóvá teszi őt arra, hogy bekerüljön a balassagyarmatiak panteonjába...

Mint már korábban utaltam rá, Both tanár úr Reményi Károlynénál lakott albérletben. Tudjuk, hogy Tompa Mihályt meleg barátság fűzte Reményi Károlyhoz. Á kettejük levelezéséből megmaradt írásokat az ifjú albérló elolvashatta. Jó szokásához híven, szépen, pontosan le is másolt belőlük néhányat, főleg, amelyek Reményi Károly öccséről a világhírű hegedűművész Reményi Edéről szóltak. Ezek hitelességét Vidané Kapos Ilona igazolta.

Both tanár úr másik nagy érdeme, hogy megőrizte Nagy Iván naplóját, és ez néhány esztendeje az örökösöktől Kovalcsik András közvetítésével a Palóc Múzeum tulajdonába kerülhetett.

Amikor éppen nem tanított, vagy nem gyakorolta valamelyik köztisztét, akkor sem tétlenkedett. Mindig foglalkoztatta valami: hol méhészeti szövetkezetet akart létesíteni (1932), hol lótenyésztéssel kísérletezett, de legkitartóbban az újságírást művelte, kisebb-nagyobb sikerrel. A Magyar Tudományos Egyesület helyi bizottságát hívta például életre mondván:

"szükségesnek tartjuk, hogy a társadalom tudománynak magyar szellemű és történeti alapon álló, de korral haladó és lehetőleg sokoldalú művelésére a magyar nemzeti továbbfejlődés szolgálatára megfelelő szervezet létesüljön."

Ennek helyi sajtóorgánuma a Magyar Társadalom volt, amelyet

Krúdy István Áronnal közösen szerkesztett 1914-ben. Nem sok szám jelent meg, de a kudarcok nem törték le, 1963. július 30-án bekövetkezett haláláig az optimizmus és az erős akarat voltak jellemzői.

Remélem dolgozatom felkeltette a balassagyarmatiak érdeklődését. Még ha kicsit "különc", kicsit "álmodozó" volt is a Tanár úr, ha időnként eltávolodott is a realitásoktól, az élete mégis hasznos, tevékeny és nem mindennapi volt. Nyitottsága, megújulásra való készsége, szociális lénye a ma emberétől is tiszteletet érdemel és például szolgálhat.

-.-.-

125 éve, 1862. január 21-én halt meg a cseh irodalom nagyszőnye, Božena Němcová. Az alábbi meséjével - amelyet 1853-ban tett balassagyarmati látogatása alkalmával gyűjtött egy Marka nevű szlovák cselédlánytól - kívánunk megemlékezni évfordulójáról.

MEGJELENT BALASSAGYARMATON

HONISMERETI HÍRADÓ 1987 2.SZÁM